

הדרוזים והצ'רקסים במלחמת העצמאות

נכתב על ידי ד"ר איתי נגרי, מדריך היסטוריה

צהוב – נושאי חובה

ירוק: קרב רמת יוחנן העשוי לשמש דוגמה לאירוע מאפיין של שלב ב' במלחמה (לבחירת המורה)

לבן: העשרה למורה ולתלמיד

הדרוזים חיים בעיקר בשטחי סוריה, לבנון וצפון ישראל – בכרמל (דליית אל כרמל ועספיא) ובגליל (כגון חורפיש, ירכא, ג'וליס, בית גיאן). המקום הקדוש להם ביותר הינו קבר הנבי שועיב (יתרו) סמוך לטבריה. הקהילה הצ'רקסית בארץ ישראל חייה בעיקר בשני כפרים בגליל (ריחניה וכפר כמא). לאורך תקופת המנדט הבריטי התקיימו שיתופי פעולה ועזרה הדדית בין הדרוזים והצ'רקסים ובין היישובים היהודיים, גם בתקופות של מתיחות רבה בין האוכלוסייה הערבית.

מלחמת העצמאות היוותה צומת מרכזי בבחירתם של הדרוזים והצ'רקסים לתמוך במדינת ישראל במאבק על עצמאותה ולהיותם, בהמשך, חלק בלתי נפרד ממנה.

הדרוזים במלחמת העצמאות:

כבר בשלבים הראשונים של המלחמה היו הדרוזים נתונים לחצים מנוגדים מצד היישוב היהודי ומצד הוועד הערבי העליון, כשכל צד מבקש לצרף את הדרוזים אליו. בעדה התקיימו מגמות סותרות. הקשרים בין היישוב היהודי והדרוזים התנהלו באמצעות אנשי ההגנה, כאיש השיי (שירות הידיעות) ג'וש פלמון ואנשי הסוכנות היהודית, ומהצד הדרוזי לביב אבו רוקון מעוספיה וסאלח חניפס משפרעם. נכבדם מכפרים מעורבים של דרוזים וערבים כגון עוספיה, שפרעם ומעיר שבהם היו סכסוכים בין עדתיים ישנים שהתלקחו מדי פעם מחדש נטו יותר להתקרב ליהודים. בעקבותיהם הלכו תושבי הכפרים הסמוכים לחיפה ולאזור ההתיישבות היהודית בגליל המערבי. מנגד הכפרים הדרוזים שבעומק השטח הערבי היו זהירים יותר ביחסיהם עם היהודים. בארצות השכנות היו מפולגים ביניהם ולא נקטו עמדה ברורה. נכבדים שהגיעו מארצות אלו לארץ סיירו בכפרי הדרוזים והטיפו לניטרליות. הפעילים היהודים בשטח פעלו למנוע מהדרוזים להיגרר אחר הערבים המקומיים. אסיפת נכבדים מכל כפרי העדה שהתכנסה בדליית אל כרמל בתחילת המלחמה הסתייגה מהשתתפות הדרוזים במהומות שזם הוועד הערבי העליון, ומשלחת שיצאה אל הר הדרוזים קיבלה אישור ותמיכה בהחלטת הנכבדים.

לצד מתנדבים דרוזים שהגיעו לארץ להגן על הכפרים הדרוזים התארגנה בסוריה יחידה דרוזית אשר פעלה בארץ בפיקודו של שכיב אל והאב, קצין דרוזי רב ניסיון, כחלק מהכוחות תחת פיקודו של פאוזי אל קאוקג'י, מפקד 'צבא ההצלה'. המצב הכלכלי בהר הדרוזים עודד מאות דרוזים להצטרף לגדוד. והאב הועמד בראשות מפקדה נפרדת לאזור חיפה. הוא התמקם בשפרעם והכין את כוחותיו לפעולה. באמצע אפריל תפסו כוחותיו של והאב את הכפרים החולשים על אזור רמת יוחנן, פתחו בירי אל עבר היהודים בסביבה ופגעו בתשתית הכביש לכיוון חיפה. משה כרמל מפקד

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

חטיבת כרמלי החליט ליטול את היוזמה מידי הדרוזים. ב- 16 באפריל, 1948 התרחש הקרב המכריע בין הגדוד הדרוזי לחטיבת כרמלי. הגדוד הדרוזי ספג אבדות רבות ונסוג מותש לשפרעם. בין המפקדים משני הצדדים התנהלו שיחות חשאיות על הפסקת לחימה. והאב בקש כי יינתן לו לכבוש את יחיעם כדי לזכות לכבוד כמנצח, אולם נענה בשלילה מוחלטת. מתוך הבנתו את יחסי הכוחות והמגמה המסתמנת בלחימה כרת ברית חשאית עם 'ההגנה'. סוכם כי הגדוד יעזוב את הארץ אך לוחמיו הרוצים בכך יוכלו להתגייס לכוחות היהודיים. הזרוע הצפוני-מזרחית של 'צבא ההצלה' לכיוון חיפה נקטעה. המערכה באזור הוכרעה. תושבי הכפרים באזור גוש זבולון ברחו מיישוביהם. הלוחמים הדרוזים שהגיעו מסוריה שבו לביתם, בעוד שבקרב הדרוזים בארץ ישראל השתכנעו רבים כי ידם של היהודים תהיה על העליונה, ומשלב זה הצטרפו רבים מהלוחמים הדרוזים אל הכוחות הלוחמים היהודים.

ביולי 1948 התגייסה קבוצה של דרוזים מעספא, דלית אל-כרמל (וסוריה) לשירות צה"ל. גיורא זייד, איש שירות הידיעות (הש"י), שפעל בקרב הדרוזים, פנה לידידיו הדרוזים בכרמל ובראשם סלימן שריף אבו רוכון. הצעירים אשר נענו לפנייה נפגשו בביתו של אבו רוכון, קיבלו נשק ותחמושת ויצאו מיד להתאמן. באוגוסט הועברו החיילים החדשים למחנה צבאי ליד לוד שם הגבירו אימוניהם. **טקס ההשבעה הראשון של המגויסים הדרוזים נערך במחנה 'נשר' ליד חיפה.** הם סופחו כפלוגה דרוזית לחטיבה 9 – עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו היוותה את הגרעין ליחידת המיעוטים. הפלוגה הדרוזית הייתה שותפה להישגיה של היחידה במבצע חירם **בחזית הצפונית**, אולם ספגו גם אבדות. ב- 29 באוקטובר בכפר ינוח הסתבכה הפלוגה הדרוזית בקרב קשה עם תושבי הכפר כתוצאה מתקלות בתיאום המוקדם עם התושבים, חרף הבטחות שקבלו כי לא תהיה התנגדות חמושה כלפיהם, וחל עיכוב ארוך בהתקדמותה. אולם, החטיבה המשיכה להתקדם לעבר סוחמטה וחורפיש, ותנועת המלקחיים של חטיבה 9 וחטיבה 7 הושלמה בלילה שבין 30 ל- 31 באוקטובר וצה"ל התייצב לאורך כביש הצפון – מראש הנקרה במערב עד מלכיה במזרח וממנה צפונה עד הונין ומטולה.

הצ'רקסים במלחמת העצמאות: בתחילת מלחמת העצמאות לחצו הערבים על תושבי כפר כמא הצ'רקסים לסייע להם במלחמתם ביישובים היהודים באזור. הצ'רקסים סירבו בתוקף, שמרו על קשר עם ארגון 'ההגנה' ונמנעו לחלוטין מלפעול יחדיו עם הערבים המקומיים. בין הגורמים שהשפיעו על תושבי כפר כמא שלא להצטרף לערבים במלחמתם נגד היהודים, הייתה ידידותם עם המושבה יבניאל. **במהלך חודש יולי 1948, במסגרת מבצע 'דקל' נכבש הגליל התחתון.** בני כפר כמא הצ'רקסים שיתפו פעולה עם 'ההגנה' והצטרפו בהמשך בגלוי לכוחות צה"ל ולחמו לצדם כפלוגה נפרדת עוד במסגרת מבצע 'דקל', באמצע יולי 1948, במהלכו השתלטו כוחות צה"ל על נצרת, שפרעם וכפרים בגליל המערבי. **היישוב הצ'רקסי ריחאניה היה מוקף ביחידות ערביות החל מראשית ההתלקחות.** במסגרת מבצע 'חירם' צעדה לעבר יישוב זה, בראש הכוח הלוחם, כיתת חלוץ לוחמת צ'רקסית, והכפר הועבר לשליטת צה"ל.

יחידת המיעוטים: יחידת המיעוטים איגדה את הכוחות הלוחמים הדרוזים והצ'רקסים שפעלו במלחמת העצמאות. אליהם הצטרפו בהמשך גם חיילים בדואים. משימותיה של יחידת

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

המיעוטים היו בעיקר בתחום הביטחון השוטף. היחידה פעלה בהתחלה משני בסיסים: הבסיס הצפוני שהוקם בעפולה בחורף 1948 – 1949 היה מופקד על שמירת הקווים בעמקים ובגליל. הבסיס הדרומי שהוקם בנגב היה מופקד על בטחון מרחב הנגב. בסיס שלישי הוקם לתקופה קצרה ליד נתניה והתבסס על אנשי הפלוגה הצ'רקסית. בשנות החמישים היו לבטים האם וכיצד לקיים את היחידה. לסוף הוחלט להמשיך ולקיימה ובאמצע שנות החמישים אף אושרה הגדלתה. באותה העת התבססה היחידה על חיילים דרוזים, צ'רקסים ובדואים והיא היתה ל יחידה 300'. ברבות השנים היתה היחידה לגדוד 'חרב'.

ב- 1957 הוכרו הדרוזים כעדה בישראל באופן רשמי עם מועצה דתית בתי דין דרוזיים עצמאיים, והוטל עליהם גיוס חובה לצה"ל. שנה לאחר מכן, לבקשת מנהיגי העדה הצ'רקסית, הוטל גיוס חובה גם עליהם. לאורך שנות המדינה התגייסו הדרוזים והצ'רקסים באחוזי גיוס גבוהים מאוד לצה"ל, במיוחד ליחידות לוחמות. בעבר לא שולבו באופן מלא בכל יחידה שרצו, אולם במאה ה-21 ניתן למצוא דרוזים וצ'רקסיים ביחידות רבות ומגוונות. רבים מבני העדות הללו נפלו במערכות ישראל על הגנת המדינה וכמה קצינים מקרבן הגיעו לדרגות גבוהות ביותר. בקהילות הדרוזיות והצ'רקסיות בישראל ניתן לראות דוגמא להשתלבותן של עדות לא יהודיות בחיי המדינה, לא רק בצבא אלא גם בחיים האזרחיים, כגון באקדמיה ובפוליטיקה, חרף היותן קבוצות מיעוט דתיות ותרבותיות. יש לציין כי מגמת ההשתלבות של הדרוזים מאפיינת בעיקר את הדרוזים מאזור הכרמל והגליל, כאשר בקרב הדרוזים ברמת הגולן קיימות מגמות שונות. הדרוזים מהווים פחות משני אחוזים מאוכלוסיית המדינה, מרביתם אזרחים מאזור הכרמל והגליל, ומיעוטם אינם אזרחים, בעיקר מאזור רמת הגולן. הצ'רקסים מהווים פחות מאחוז מאוכלוסיית המדינה.

מקורות עיקריים:

- אזוב עמירם, משמר העמק לא תיפול! נקודת מפנה בתש"ח, הוצאת כנרת-זמורה ביתן-דביר והמכון לחקר כוח המגן, אור יהודה ורמת אפעל, 2013. עמ' 217 – 218
- גלבר יואב, קוממיות ונכבה, הוצאת זמורה ביתן-דביר, אור יהודה, 2004. עמ' 115 – 116, 123 – 124, 163, 328, 416
- פלאח סלמאן, הדרוזים במזרח התיכון, הוצאת משרד הבטחון ואירית מנה. עמ' 226 – 227. (נמצא ב'כותר')
- שיף זאב ואיתן הבר, לקסיקון לביטחון ישראל, הוצאת זמורה ביתן-מודן, מהדורה שנייה, 1976, בערך "יחידת המיעוטים". עמ' 318.
- אתר משרד הביטחון באנטרנט בנושא הצ'רקסים:

<http://www.noar.mod.gov.il/DruzeAndCircassians/Pages/Circassians.aspx>

- ובנושא הדרוזים:

<http://www.noar.mod.gov.il/DruzeAndCircassians/Pages/Druze.aspx>

- אתר מט"ח: ערכים שונים בנושא 'דרוזים' ובנושא 'צ'רקסים'

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה